

Makalenin Geliş Tarihi: 19 Şubat 2021
Makalenin Kabul Tarihi: 2 Haziran 2021

BAZI DERS KİTAPLARINDA ŞİÂ VE SÜNNİLİĞE DAİR SORUNLU BİR ANLATIM
A PROBLEMATIC EXPLANATION ON SHIISM AND SUNNISM IN SOME COURSE BOOKS

*Abdulkaki Bozkurt**

Öz

İslâm tarihinin ilk dönemlerinde Müslümanlar arasında olumsuz birtakım siyasi hadiselerin yaşandığı bilinen bir gerçektir. Bu hadiselerin bazı ders kitaplarında sorunlu bir şekilde ifade edildiği düşünülmektedir. Sorunlu anlatımın en dikkat çeken Kerbelâ olayının sonuçlarında bildirilen “Müslümanların bu olaydan sonra Şii ve Sünnî şeklinde ayrıldığı” ile ilgilidir. Kaynaklarda bildirilen Şiâ'nın ortaya çıkışında ve kullanımında genelde sözlük anlamına sadık kalındığı yönünde bilgiler mevcuttur. Özellikle peygamberin vefatından sonra terimsel ve siyasi anlamlar kazanmaya başlayacak olan Şiâ, Süreç içerisinde kendini hep Hz. Ali ve Ehl-i Beyt yanlısı olarak takdim edecektir. Sünnîlik ise Şiâ'adan bahsedildiği ilk dönemlerde henüz olmayan ve aşağı yukarı yüz yıllık bir zaman aralığından sonra ortaya çıkacak olan dini bir oluşumdur. Sahabe arasında yaşanan ve Hz. Osman, ardından Hz. Ali'nin şehit edilmesi ile neticelenen siyasi hadiseler, Müslümanlar arasındaki ayrılıkları kaçınılmaz kılmıştır. Kerbelâ olayı ile derinleşen bu ayrılık hareketlerinde Şiâ, olayların hep bir tarafı olmuştur. Olayın diğer tarafını belirlerken yapılan hata ise sorunlu anlatımın gündeme gelmesini sağlamıştır. Bu çalışmada, sorunlu olarak değerlendirilen anlatım örnekleri, Şiâ ve Sünnîliğin gelişim süreçleri çerçevesinde bu örneklerin neden sorunlu olarak değerlendirilebileceği, bunların doğurduğu olumsuzluklar ve alternatif sunumlar üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: *İslâm Tarihi, Kerbelâ, Şiâ (Şiîlik), Sünnî(Sünnîlik), Ders Kitapları.*

* Dr. Öğr. Üyesi, *Mardin Artuklu Üniversitesi*, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Mardin/Türkiye, ORCID:0000-0002-9970-4897

Abstract

It is a known fact that some unfavorable political events took place among Muslims in the early periods of Islamic history. It is thought that these events are expressed in a problematic way in some textbooks. The most striking narrative of the problematic narrative is related to the "Muslims split into Shiites and Sunni after this incident" reported in the results of the Karbala incident. There is information that in the emergence and usage the term of Shia reported in the sources, it is generally adhered to the dictionary meaning. Especially after the death of the prophet, The Shia, which will begin to gain terminology and political meanings, will always present itself as pro-Ali and Ehl-i Bayt. Sunnism, on the other hand, is a religious formation that did not exist in the first periods when Shia was mentioned and that will emerge after a period of about a hundred years. The political events between the Companions of the Prophet and the martyrdom of Osman and then Ali made the separation between Muslims inevitable. In these separation movements deepened with the Karbala incident, Shia has always been a part of the incident. The mistake made in determining the other side of the event caused the problematic narrative to come to the agenda. In this study, the examples of narration that are considered problematic, why these examples can be considered problematic within the framework of the development processes of Shia and Sunnism, the negativities they cause, and alternative presentations will be discussed.

Keywords: *History of Islam, Karbala, Shia (Shiism), Sunni (Sunnism), Textbooks.*

Giriş

Türkiye’de ortaöğretim düzeyinde okutulan tarih dersi müfredatında, kronolojik tarih sıralaması gereği İslâm tarihi kısmı yer almaktadır. Bu kısımda genelde İslâm’ın ilk ortaya çıkışından Abbasilerin son dönemine kadar olan konular işlenmektedir. İşlenen bu konular içerisinde şüphesiz en hassas olanı Hz. Osman’ın şehit edilmesi ve Hz. Ali’nin halife seçilmesi konuları olmuştur. Öteden beri İslâm tarihçilerinin en fazla tartıştıkları ve sonuçları itibarıyla günümüzde dahi etkisi görülen (yapılan karşılaştırmalar için bkz. Crone, 2007: 29) bu olayların ders kitaplarındaki anlatımı, tıpkı olayların kendisi gibi zaman zaman sorunlu olmuştur.

Ortaya çıktıkları günden beri İslâm dünyasında sorun teşkil eden bu olayların günümüze aktarımında yaşanan sıkıntılar, etkilerini arttırarak devam etmesine neden olmuştur. Bununla birlikte bir taraftan mezhepsel saplantılarla bu olayları körükleyenler, diğer taraftan olayların İslâm dünyasında meydana getirdiği ayrılık hareketlerine bağlı olarak ortaya çıkan büyük bir Müslüman acziyetinin farkına varmış olan Hristiyan batı dünyasının da art niyetlerini göz ardı etmemek gerekir. Her halükârda gerek ayrılığın gerekse acziyetin ortadan kaldırılmasının pekâlâ Müslümanların elinde olduğunun farkına varılması, bunların ortadan kaldırması için önemli bir adım olacaktır. Bu bağlamda incelenmesi düşünülen konu ile ilgili önemli bir sorunun mevcut olduğu, bunu çözeninse bu yolda bulunan çakıl taşlarından bir tanesinin kaldırılması anlamına geleceği, bunun dahi çok kıymetli olacağı muhakkaktır.

Cemel, Sıffin ve Kerbelâ olaylarının bir sonucu olduğu ifade edilen Şî-Sünnî meselesi, sorunun odağında yer almaktadır. Ancak anılan olayların sonuçlarının sorunlu bir şekilde aktarılmış olmasından dolayı problemin devam ettiğinin hatta daha da kronikleştiğinin farkında olunmalıdır. Ülkemizde okutulan birçok ders kitabında belki de farkına varılmadan bu sürece katkı sunulduğu görülmektedir. Sözü edilen olayların sonuçlarının değerlendirilmesinde çoğunlukla İslâm dünyasındaki ayrılık hareketlerine işaret edilmekte ve Müslümanların çeşitli fırkalara bölündüğü dile getirilmektedir. Çoğunlukla klasik İslâm Tarihi kaynaklarının kullanıldığı bu tür bilgilerde, yaşanmış olaylardan epey sonra ortaya çıkmış olan bir takım fırka isimleri zikredilmek suretiyle günümüz insanları da olayların içine çekilmektedir. Bu da mevcut insanların aynı olayların içindeymiş gibi bir hisse kapılarak dini-mezhebi kutuplaşma ve ayrışma zeminine sürüklenip esas sorunu teşkil etmelerine sebep oluşturmaktadır. Özellikle “Kerbelâ olayından sonra Müslümanların “Şî-Sünnî” olarak kesin bir şekilde ayrıştığı” bilgisi, günümüz açısından doğru ifade edilmemiş söylemlerden biri olarak değerlendirilmektedir. Bunun neden doğru olmadığı mevzusu ise bu çalışmanın ana konusunu teşkil etmektedir. Ana konunun sağlıklı aktarımını yapmak ve esas gayeye ulaşabilmek için; Şîa nedir? Sünnîlik nedir? Şîa ve Sünnîlik ne zaman ortaya çıkmıştır? Müslümanlar arasında yaşanan olumsuz hadiselerden sonra neden Müslümanları Şî ve Sünnî şeklinde ayıramayız? Gibi soruların cevaplanması, konunun anlaşılması için gerekli görünmektedir.

Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki burada konu hakkında kendilerinden alıntı yapılmış olan kitaplar, değişik yıllarda Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulunun kabul ettiği ve ders kitabı olarak okutulmasına onay verdiği kitaplardır. Bunların bir kısmı geçmiş yıllarda okutulmuşken bir kısmı günümüzde halen okutulmaktadır. Sözü edilen anlatımlar çoğunlukla 9. sınıfların zorunlu Tarih-1 dersi kitaplarında geçmekle birlikte geçmiş yıllarda 10.sınıflarda okutulan “İslâm Tarihi” dersinin aynı isimle bilinen ders kitaplarında da geçmektedir. Bunların dışında, konu anlatımlı üniversiteye hazırlık ders kitaplarında da aynı anlatımlara rastlanmaktadır. Bunlar, TYT ve AYT gibi sınavlara hazırlık amacıyla bağımsız yazarlar veya yayınevlerine bağlı komisyonlarca hazırlanmış kitaplardır. Bu kitapların yazar veya yayınevlerine karşı herhangi bir ön yargı olmaksızın yalnızca bir sorunu dile getirmek maksadıyla kullanılmış olduklarının bilinmesinin önemli bir husus olduğunu belirtmek gerekir.

Araştırmada bahsedilen “sorunlu ifade”den kastedilen husus, şu ana kadar anlamları sorgulanmadan birçok kitapta yer almış ve toplum tarafından farkına varılmadan kullanılagelmiş ancak kullanılması ve irdelenmesi halinde sonucu itibarıyla İslâm dünyasında ayrılık oluşturacak veya en azından mevcut olan ayrılığı derinleştirecek kelimelerin yanlış kullanımınıdır. Bunların başında yukarıda da değinildiği gibi Kerbelâ faciasının sonuçlarının anlatıldığı ve Müslümanların Şî-Sünnî şeklinde bölündüğünü dile getiren ifadeler olduğunu belirtmek gerekir. Konu hakkında alıntı yapılan kitaplarda geçen bu iki kavramın anlamı ve ilk ortaya çıkışlarının açıklanması, konunun anlaşılması bakımından büyük önem taşımaktadır. Bunların manalarının doğru bir şekilde ortaya konmaması halinde yapılan çalışmanın da

herhangi anlamı olmayacaktır. Bunu sağlayabilmek için de sözü edilen kelimelerin hem sözlük hem kavramsal manada neler ifade ettiğine bakılmalıdır. Çünkü –günümüz araştırmacılarından Evkuran’ın da işaret ettiği gibi-

Kavram ve terimler, onları kullanan insanların ya da kültürel grupların maksatlarını taşımaları anlamında değer yükledirler. Değer yüklü bir terim, tarihsel ve sosyolojik süreç içinde oluşup kendine özgü bir içerik kazanırken, bir anlama karşı bir başka anlamı ifade etmek üzere kurgulanır. Düşünceler ve ekoller kadar kavramlar da toplumsal hayatın birer parçasıdır. Bu nedenle toplumsal uzlaşma, çatışma ya da ayrışmaların izlerini taşımak durumundadırlar. Dolayısıyla tanımı yapılacak olan kavramların da konjektürel birer anlam taşıdıklarını ifade etmek gerekir (Evkuran, 2005: 95).

Gerçekten de genel olarak değerlendirildiğinde öncelikle “Şîa”nın; Şîa’nın yayılmasının ardından da “Sünnîliğin” konjektürel olarak ortaya çıkmış oldukları görülmektedir.

Çalışmada öncelikle sorun olarak görülen anlatımlar ele alınarak problemin varlığı ortaya konmaya çalışılmıştır. Problemin çözümüne katkı sağlayacak terimlerin anlamları ve ortaya çıkış süreçlerinin izahından sonra genel bir değerlendirme ile iddia edilen hususların gerekçeleri sıralanmış ve ardından konu, sonuç ile pekiştirilmiştir. Konuların işlenmesinde özellikle Şîa ve Sünnîlik terimleri ile birlikte bunların mezhepleşme süreçlerine değinilmiştir. Burada, çalışma açısından üzerinde durulması gereken en önemli husus sözü edilen iki hareketin doğuşu arasındaki zaman farkını tespit edip dile getirilen problemin neden bir sorun olduğuna dikkat çekmektir. Bu sebeple gerek Şîa ve gerekse Sünnîlik üzerinde yapılan uzun uzadıya tartışmalara yer verilmemiş, olabildiğince kısa yoldan hedefe ulaşmaya gayret edilmiştir.

Tarih Ders Kitaplarında Konu ile İlgili Sorunlu Görülen Bazı İfade Örnekleri

Çalışmanın özünü oluşturan ve sorunlu olarak görülen anlatımlara, yukarıda belirtildiği gibi özellikle ortaöğretim okullarının ders kitapları veya dengi seviyelerde kurs kitaplarında rastlamak mümkündür. Konu ile ilgili ilk örnek, belirli bir dönemde liselerde okutulmuş olan yazar Kemal Kara’ya ait “İslâm Tarihi” ders kitabından seçilmiştir. Sözü edilen eser, genel düz liselerin sosyal bilimler alanında bölüm dersi olarak okutulmuş kitaplardandır. Yazar burada:

“Kerbelâ Olayı, Hz. Osman ve Hz. Ali devirlerinde başlayan Müslümanlar arasındaki ayrılıkları daha da artırdı. Hz. Muhammed’in torununun öldürülmesi, Emevîlere olan düşmanlığın artmasına sebep oldu. İslâm Dünyası bu olaydan sonra Sünnîler ve Şîiler olmak üzere ikiye ayrıldı. Hz. Ali taraftarları Şîiliği mezhep haline getirdiler”

Diyerek sorunlu olduğu düşünülen cümleleri dile getirmiştir (Kara,1993: 83). Bir başka ders kitabında da yine benzer ifadeler dikkati çekmektedir:

“Kerbelâ Olayı, Hz. Osman zamanında başlayan ayrılıkları daha da artırdı. Peygamberin torunu olan Hz. Hüseyin’e yapılanlar, Emevîlere karşı düşmanlığın artmasına neden oldu. Bu nedenle İslâm Dünyası Sünnî ve Şîî olmak üzere ikiye ayrıldı. Yezîd, kendisini affettiremediği gibi,

yönetimine karşı harekete geçenleri sert tedbirlerle ortadan kaldırma yoluna gitti” (Şahin, 2002: 51).

Denilerek farkına varılmadan Sünnîlerin, Yezîd tarafındaymış gibi bir algı oluşturulmuştur. 2018-2019 Eğitim ve Öğretim yılında lise 1. Sınıflarında okutulan (ve halen okutulmakta olan) Tarih kitabında da benzer yaklaşımlar mevcuttur:

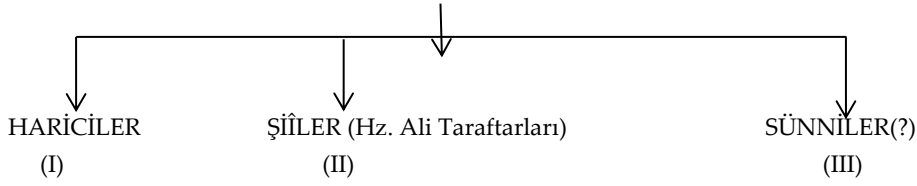
“Emevîlerde Muâviye zamanında toplanan bir Şûranın aldığı karar doğrultusunda oğlu Yezîd, İslâm tarihinde ilk defa veliaht tayin edilmiş, babasının ölümünden sonra da halife olmuştur. Yezîd’in halife olmasıyla gerek halifelik Hz. Ali’nin soyundan devam etmesi gerektiğini düşünenler gerekse Emevîlerin yönetiminden memnun olmayan diğer gruplar muhalif bir tutum sergilemiştir. Hz. Ali’nin oğlu Hz. Hüseyin de Yezîd’e bağlılığını bildirmemiş ve Kerbelâ denilen yerde ailesi ve akrabalarıyla birlikte şehit edilmiştir. Bu acı olay Müslümanları çok üzmüş ve Yezîd ile Emevî Hanedanlığına karşı toplumda bir tepki oluşmuştur. Bu olay, iki taraf arasındaki (Şîa-Sünnî) tarihi sınırının kesin çizgisi olmuştur”(Yüksel vd., 2018: 149).

İfadeleri kullanılarak yukarıda sözü edilen algıya destek verir gibi bir duruma düşülmüştür.

Sorunlu ifadeler yalnızca okullarda okutulan ders kitaplarında değil, bazı yükseköğretime hazırlık çalışma kitaplarında da rastlamak mümkündür. Örneğin bir hazırlık kursu kitabında “Hz. Hüseyin ve beraberindekiler Kerbelâ denilen bölgede Yezîd’in askerleri tarafından şehit edilmiştir. Müslümanlar Şîî ve Sünnî şeklinde kesin olarak ikiye ayrılmıştır”(Çalışkan, t.y: 53; Limit, t.y: 5) denilmekte ve işaret edilen olumsuz anlatımı dillendirmiş olmaktadır. Bir başka hazırlık kitabında da “Kerbelâ olayı İslâm Dünyasında kesin mezhep ayrılığının başlangıcı oldu ve İslâm Dünyası, Şîîler ve Sünnîler olmak üzere ikiye ayrıldı” (Yeşil, Tufan, t.y:60) ifadelerine yer verilmiştir. Gerek burada gerekse ders kitaplarında¹ kullanılan bu sorunlu ifadelerin bir terkip hatasından kaynaklandığı ve bu hatanın zincirleme şekilde devam ettiği düşünülmektedir. Bu anlamda Kerbelâ olayının sonucunda aşağıdaki tablonun ortaya çıktığı söylenebilir.

¹ Ders kitaplarının dışında da benzer anlatımlara rastlamanın mümkün olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim akademik anlamda önemli ve saygın bir konuma sahip Diyanet İslâm Ansiklopedisinin “Basra” maddesinde de işaret edilen sorunlu ifadeleri ima eden anlatımlara yer verildiği görülmektedir. Cemal Vakasından bahsedilen bir paragrafta “Bu ayaklanmadan sonra Hz. Ali ile Basralılar arasına bir daha giderilmesi mümkün olmayan bir küskünlük girmiş ve halife diğer askerî hamleler için hilâfetinin sonuna kadar bu önemli şehirden fazla asker çıkaramamıştır. Basra, Şîî Kûfeliler’in karşısında Sünnîliğin merkezi olma vasfını daima korumuştur.” (Bkz. Bakır, 1992:109) İfadelerine yer verilmiştir. Yazarın burada her ne kadar Şîa ve Sünnîleri karşı karşıya getirmek gibi bir amacı yoksa da Hz. Ali’nin bir isyanı bastırmak üzere verdiği mücadelenin anlatıldığı satırların arasında Şîî-Sünnî karşıtlığının verilmiş olması sorunlu olduğu düşünülmektedir. Böyle bir anlatım, Şîîlik ve Sünnîliğin Hz. Ali döneminden kalma bir sorun; Hz. Ali’ye karşı mücadele eden topluluğun da Sünnîlermiş gibi bir algının doğmasına sebep olacağı açıktır. Ehl-i Beyt araştırmacısı olarak bilinen bir yazarın Şehristânî’den naklettiğini belirttiği satırlar da bu çalışmaya örnek oluşturabilecek türdendir. “Ali’nin Şîa” sı terimi Sünnî mezhebinin takipçilerinin karşısında yer alan Şîa Mezhebinin takipçileri hakkında kullanılmaktadır.” Şeklindeki bir cümle öncelikle ayrıştırıcı bir üslup taşımasının yanında Şehristânî’nin eserinde bu şekliyle olmayan bir cümledir. Şehristânî’nin işaret edilen sayfada belirttiği hususlar Şîa’nın tanımı olmakla birlikte “Sünnî”liğe dair bir açıklama bulunmamaktadır (bkz. Atam, 2018: 24; karşılaştırma için bkz. Şehristânî, 1968: 146).

Tablo 1. Kerbelâ Olayı

Ortaya çıkan bu tabloyla² bir tarafta Hz. Ali ve Muâviye karşıtı olan “*Hâricîler*”, diğer tarafta Hz. Ali taraftarı olan “*Şiat-ı Ali*” ve üçüncü grup olarak “*Muâviye taraftarları*” olması gerekirken, “*Sünnîler*” bir şekilde burada yerini almış görünmektedir. Şayet üçüncü gruba sadece “*Muâviye Taraftarları*” yazılacak olursa, Sünnîlerin konumunu sorgulayan sorularla muhatap olunabilmekte; Muâviye taraftarları yerine “*Sünnîler*” yazıldığında ise sözü edilen sorunlu anlatımla karşı karşıya kalınmaktadır. Dolayısıyla burada Şîa ve Sünnîlik kavramları, birbirlerinin karşıtlığıyla tanımlanmış olmasının yanında Emevî grubunun da “*Sünnî*” şeklinde tanımlanmış olması gibi bir sorun ile karşı karşıya kalınmaktadır. Bu, aynı zamanda “*Sünnî*” denilen grubu gerek Hz. Ali gerekse onun çocuklarına karşı yapılmış olan haksızlığı dile getiren Şîa’nın yanında değil, karşısında yer alma gibi bir konum ile karşı karşıya bırakmaktadır. Nitekim Şîa’ya yakın durduğu anlaşılan bir kaynaktan, tarihsel süreç içerisinde “*Ali Şîası*” ile birlikte az dahi olsa Osman Şîası ve Muâviye Şîası terimlerinin de kullanıldığını ancak zamanla “*Osman Şîası*”, yerini “*Osmaniyye*”ye; “*Muâviye Şîası*” ise “*Ehl-i Sünnet ve’l-Cemâat*”e bıraktığı yönünde anlatımlar mevcuttur (Atam, 2018: 26).

Oysa hiçbir Sünnî Müslüman, Hz. Ali veya Ehl-i Beyt’e yapılan haksızlığı kabul etmediği gibi, Hz. Ali’nin kişiliğini zedeleyecek herhangi bir eleştiriye dahi kabul etmemektedir. İşte bu sebeple tablo üzerindeki III. Sonuç verisi veya kaynaklardaki iddialar, iki sebepten dolayı yanlış veya en azından sorunlu olduğu düşünülmektedir. Ortaya çıkan sonuçlardan yanlış olarak değerlendirilen ilk husus kronolojiktir. İkincisi ise tabloda sonuç olarak yazılan iki kavramın (Şîi-Sünnî) yan yana dizilişinden ortaya çıkacak olan yanlış anlaşılmalardır. Şüphesiz bu hususların daha iyi anlaşılabilmesi için öncelikle her iki kavramın tanımı ve ortaya çıkışlarını sağlıklı bir şekilde ele alıp değerlendirmek gerekmektedir.

Şîa (Şîi)’nin Anlamı

Şîa’nın sözlük anlamı incelendiğinde, “bir kavmin belli konu/görüş etrafında birleşmesi; bir görüş/konu etrafında toplanan her bir kavim; bir kavimde belli bir görüş etrafında birbirini destekleyenler” (İbn Manzûr, 1999: 258) arkadaş ve etbâ (İbn Haldûn, 1990: 495) şeklinde yapılmış tanımlarla karşılaşılmaktadır. Ortaçağ düşünürlerinin yapmış olduğu bu tanımlamalara günümüz araştırmacıları da paralel denilebilecek birtakım tarifler yapmışlardır. Çağdaş araştırmacıların yaptıkları tanımlarda Şîa’nın Arapça’da ş-y-a

² Crone, eserinin son kısmına eklemiş olduğu benzer çizelgelerle olaylara bağlı ortaya çıkan sonuçları değerlendirmiştir. Çizelgelerde Şîilere karşılık Sünnî bir ifadeye yer vermemiş olması dikkat çekicidir (Bkz. Crone, 2007: 601-608).

kökünden geldiği, misafiri uğurlamak, peşinden gitmek, bir kimsenin taraftarı olmak, yardımcısı olmak; ayrılmak, fırkalaşmak vb. anlamlara geldiği (Onat, 2013: 159; Sarıkaya, 2019: 136; Muharremî, 2013: 37) belirtilmektedir. Benzer bir yaklaşımla yapılan başka tanımlamalardan birine göre Şîa sözcüğü, Arapçada “uyumak” anlamına gelen “Müşaya’a”dan geldiği, taraftarlık etmeye, uymaya “Şîa”; uyana da “Şîi” denildiği (Gölpınarlı, 1997: 25; Fığlalı, t.y: 335-336; Fığlalı, 1993: 33; Kutluay, 2003:105) ifade edilmiştir.

Görüldüğü gibi, Şîa ile ilgili gerek orta çağda yazılmış kaynaklarda gerekse çağdaş araştırmacıların ortaya koyduğu ortak bir sözlük anlamına işaret edilmekte ve bu anlama göre de Şîa’nın, grup, taraftar, yandaş ve yardımcı gibi manalara geldiği (Abdülhamid, 1967: 9; Öz, 2010: 111; Çayiroğlu, 2013: 201; Kubat, 2017: 139-140) açıkça görülebilmektedir.

Şîa, tarihi süreç içerisinde sahip olduğu görüş ve yaklaşımlar açısından ciddî değişim ve dönüşümler geçirmiş (Çayiroğlu, 2013: 203; Öz, 2010: 113-114; Kubat, 2017: 139) bu sebeple sözlük anlamının dışında ıstılahî anlamlar kazanmıştır. İbn Haldûn’a göre Şîa, ıstılahî manada Ali ve oğullarına taraftarlık edenlere verilmiş özel bir isimdir (İbn Haldûn, 1990: 496). Bununla birlikte Hz. Ali’nin Muâviye ile olan mücadelesinde onun tarafını tutanlara bu ismin verildiği, “Şîatü Ali b. Ebî Talib” şeklinde dillendirilen bu ibarenin zamanla kısalarak Şîi (çoğulu Şîa) şeklinde kullanılmaya başlandığı, hilafet konusunda Hz. Ali’ye hak verip onun hilafetini meşru gören herkesin bu tarifi içine girebileceği de ifade edilmektedir (Kutluay, 2003: 105; Öz, 2010: 111; Sarıkaya, 2019:136). Şîi yazar Nevbahtî de Ali taraftarlarına “Şîatu Ali b. Ebî Talib” denildiğini ve bütün alt kolların bu fırkadan geldiğini ifade ederek önceki tanımı doğrulamaktadır (Kummî/Nevbahtî, 2004: 51). “Şîi” adının günümüzde özellikle İsmâaşeriyye³ ve İsmâiliyye mezheplerinin bağlıları ile Ehl-i Beyt İmamları hakkında “ilahi imamet teorisini” savunanlar için kullanılabileceğini belirten çağdaş yazarlardan el-Kâtib, imamet, İmam Ali, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’in soylarıyla sınırlı olduğuna inanan Zeydilere de aynı isimle hitap edilebileceğini dile getirir (Kâtib, 2015: 9). Yapılan tanımlardan öne çıkanlar arasında Şehristânî’nin yazdıkları da önemli bir yer tutmaktadır. Bu tanımda, Hz. Ali’nin nass ve vasiyet ile halife olduğunu, hilafetin ancak onun soyundan gelenlere aidiyetini kabul ile bunun genel halk oyunun seçimine bağlı bir husus değil, dinin esasına ait bir rükün olduğunu kabul edenler ile (Şehristânî, 1968: 146; Emin, 2006: 254; Abdülhamid, 1967: 9-11; Kutluay, 2003: 106; Kummî/Nevbahtî, 2004: 51; Muharremî, 2013: 41; Atam, 2018: 20) Hulefâ-yi râşidîn’in hilafetini reddeden Hz. Ali taraftarları olan kimselere Şîi denileceği (Şehristânî, 1968: 146; Çayiroğlu, 2013: 201; Öz, 2010: 111) vurgulanmaktadır. Şîi olmalarıyla tanınan Nevbahtî (300/912), Ebû Halef el-Eş’ari el-Kummi (301/913), Şeyh Müfid (413/1022) ve Tabatabai gibi âlimler de yapmış oldukları tanımlarla özellikle imamet konusunda aynı kanaatleri paylaştıkları belirtilmiştir (Onat, 2013: 159-160).

Kavramsal anlamda en çok kullanılan tanımlamalardan biri de Şîiliğin çıkış noktalarından değerlendirilen Kerbelâ olayı ile ilgilidir. Bu tanıma göre Şîa, Hz. Osman’ın öldürülmesinden

³ Günümüze intikal eden en önemli iki Şîa mezhebinden biri olduğu belirtilen mezhebin ayrıntıları hakkında bkz. (Emin, 2004: 154-156).

sonra meydana gelen olaylarda, Hz. Ali'in tarafını tutup, onunla birlikte düşmanlarına karşı savaşılan "taraf"lar olduğunu, bu anlamın Hz. Hüseyin'in 10 Muharrem 61/10 Ekim 680 tarihinde Kerbelâ'da şehid edilışinden sonraya kadar devam ettiğini, Kerbelâ hadisesinden bir süre sonra Şîa kelimesi bir terim olarak Emevîlere karşı Hz. Hüseyin'in intikamını almak, Hz. Ali ve soyunun haklarını aramak, onun nesline yardım etmek için bir araya gelenleri ve onlara taraf olanları ifade etmeye başladığı dile getirilmektedir (Tarhan, 10.3.2021:86; Fığlalı,1986: 118; Fığlalı, 1984: 336).

Sünnîliğin Tanımı

Arapça "s-n-n" kökünden türemiş olan kavram, gerek İslâm öncesi ve gerekse İslâm sonrası dönemde değişik birçok anlam içerdığı görülmektedir. Gidişat, adet, mutad iş, çığnenmiş yol, suret, siret, sonraki nesillerin takip edeceği dosdoğru yol, bu anlamlardan birkaçıdır (İbn Manzûr,1999: 400; Watt,1981:321-322; Onat, 2013: 44; Esen,2009: 39-42; Bulut, 2016: 219).⁴ Sözlüklerde ayrıca "sünnete mensup kişi, ehl-i sünnet mezhebine mensup, karşılığı Şîa olan" (<https://www.maajim.com>; <https://www.almaany.com/tr>) şeklinde kısa tanımlamalara da yer verilmiştir. Konu ile ilgili araştırmalarıyla bilinen Ahmet el-Kâtib ise, "Allah Resulü Hz. Muhammed'in (s) sünnetini izlemektir" (el-Kâtib, 2015: 8) tanımını yapmaktadır.

Sünnîliğe tâbi olan kişilerle ilgili kullanılan "Ehl-i Sünnet" için farklı tanımlar ortaya koyan araştırmacılar bu kelimeyi şu şekilde tanımlamaktadır: Resullulah'ın sünnetine uyan, sahabe ile tabiunun yolundan yürüyen ve Hz. Peygamberin tatbikatının ruhunu benimseyerek onun zihniyeti doğrultusunda uygulamalarda bulunan kişiler, "Ehl-i Sünnet"ten sayılan kişilerdir (Onat, 2013: 44; Kubat, 2017: 229-230; Bulut, 2016: 220).

İmam Rabbanî'den aktarılan Ehl-i Sünnet tanımlaması ise dönemin şartlarına göre yapılmış bir tanımlamadır. Burada "Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer'in daha faziletli oldukları inancı, Hz. Osman ile Hz. Ali'nin sevgisi birleştirilirse bu, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat'in hususiyetlerinden olur" denilerek aslında kavramın siyasi bir bağ ile alakalı olduğuna işaret edilmiştir (Hakyemez, 2014: 113). Bu tanımlamayı destekleyen el-Kâtib de "Sünnî" isminin Hz. Ebû Bekir'in, Şûra ve Müslümanların genel biati sonucu halife seçilmesini meşru görenler için kullanıldığını belirtmiştir (el-Kâtib, 2015: 9).

Şîa'nın Ortaya Çıkışı

Şîa'nın ilk ortaya çıkışıyla ilgili farklı rivayetler mevcuttur. Bunlardan özellikle Şîa'ya yakın olduğu bilinen kısmı, Şîa'nın Hz. Peygamber döneminde ortaya çıktığını söylerken⁵

⁴ Ömer Özsoy, Burada geçen tanımlamalara katılmakla birlikte eski Arap şiirinden alıntılıdığı bir beyite de dayanarak kelimenin "ihdas etmek" anlamına da gelebileceğini söylemektedir. Daha geniş bilgi için bkz. (Özsoy, 1999: 48-54).

⁵ Kummî/Nevbahtî, İlk ortaya çıkan fırkanın Şîa olduğunu, Şîa, Hz. Ali'nin fırkası olup Peygamber zamanında "Ali Şîası" (Ali'nin Taraftarları) adı verilenlerin, ondan sonra da sadece Ali'ye bağlılıklarıyla tanınan ve onun imametini inananların meydana getirdiği bir fırka olduğunu ifade eder. Bkz. (Kummî/Nevbahtî, 2004: 87; Çayıroğlu, 2013:201; İrfan Abdülhamid, konu ile ilgili farklı görüşlere de yer vermekle birlikte Şîa âlimlerinin önde gelenlerinden Nevbahtî, Musin el-Emin el-Amili ve Kâşifü'l-Ğata gibi önemli şahsiyetleri Şîa'nın Hz.

diğer bir kısmı Hz. Peygamber sonrasında ortaya çıkan olaylara bağlamaktadır (Muharremî, 2013: 42; Nûr Veli, 2014: 21). Şîa'nın peygamber döneminde ortaya çıktığını ileri sürenlerin en çok dile getirdikleri konulardan biri Gadîr-i Hum Olayıdır (Kutluay,2003:106; Gölpinarlı,1969: 26-36). Şîa inanışına göre peygamber efendimiz veda hacı dönüşü esnasında 18 Zilhicce günü Gadîr-i Hum'da durarak Hz. Ali'yi çağırılmış ve onun "Mü'minlerin Emiri" olduğunu bildirerek hazır bulunan bütün Müslümanlar da -Ebû Bekir ve Ömer dâhil- biat etmişlerdir (Özek,1993:218). Oysa bahsedilen bu olaydan İbn Hişâm, İbn Sa'd ve Taberî gibi ilk dönem müellifleri ya hiç bahsetmemiş⁶ yahut da peygamberin konuşmasına yer vermeden sadece orada konakladığından söz etmişlerdir. Bunun yanında aynı tarihçiler, peygamberin söylediklerini, Şîîler'in anladığı gibi Hz. Ali'nin imâmeti ve hilâfeti için bir delil olarak değerlendirmemişlerdir (Fığlalı,1996: 279; Sarıkaya, 2019:139).⁷ Bu sebeple Şîa dışında kalan İslâm âlimlerinin kahir ekseriyeti, Şîîlerin iddia ettiği şekilde bu olayı kabul etmediği belirtilmektedir (Özek, 1993: 218)⁸ Bununla birlikte Şîî yazarların Şîa'nın peygamber döneminde zuhur ettiğine dair ileri sürdüğü hadîs ve nakillerdeki "Ali Şîa'sı" deyiminin ise çoğunlukla sözlük anlamına uygun bir kullanım olduğu dikkatlerden kaçmamaktadır (Geniş bilgi için bkz. Muharemmî, 2013: 42-51; Atam, 2018: 68-73).

Şîa'nın peygamberin vefatından sonra ortaya çıktığını savunan görüşlerde her ne kadar ilk halife seçiminde yaşananlar ileri sürülmüşse de⁹ iddialar, daha çok Hz. Osman'nın şehit edilmesi hadisesi ile alakalı olaylarda yoğunlaşmıştır.¹⁰ Nitekim Şîîliğin Hz. Ali döneminde ortaya çıktığını söyleyenlerden biri olan İbnü'n-Nedîm, (385/995) Hz. Ali'nin, Talha ve Zubeyr'in Hz. Osman'ın kanını talep ederek kendisine karşı mücadeleye giriştiklerinde onlara karşı mücadele edecek taraftarlarından "benim Şîam" diye söz ettiğinden bahsetmiştir (İbnü'n-Nedîm, 1971: 223; Abdulhamid, 1967: 14; Çayıröğlü, 2013: 201; Bakır, 2004: 212; Öz, 2010: 111).¹¹

Peygamber döneminde başladığını iddia edenler olarak zikretmiştir. Konu hakkında Şîa kaynakları dışında ayrıca bkz. (Abdülhamid, 1967: 12; Öz, 2010: 111; Akbulut, 2016,: 92; Keskin, 2000: 27-29; Kubat, 2017: 143).

⁶ Şîî yazar Turgut Atam, Gadîr-i Hum olayının bu kaynaklarda zikredilmemiş olmasını hadîsle ilgili susmuş olmalarına bağlamaktadır. Bununla birlikte birçok hadîs kitabından bu hadîsin nakledildiği ile ilgili bilgiler vermektedir. Geniş bilgi için bkz. (Atam, 2018: 65-66).

⁷ Şîî olarak tanınan tarihçi Yakubi, bu olaydan bahsetmekle birlikte Peygamberin Hz. Ali'den söz ederken "Mevlam" şeklinde bir ifade kullandığını yazmaktadır. Bkz. (Yakubi, 1883: 125; Ayrıca bkz. Keskin, 2000: 26-27; Şîî anlayışına göre hilafet delilleri hakkında bkz. (Emin, 2006:253-254).

⁸ İddiaların neden geçersiz olduğuna dair bilgiler için bkz. (Keskin, 2000: 27-28); İrfan Abdulhamid, konuya dair, Ehl-i Beyt'ten olup Şîa'nın Zeydiyye imamlarından ibn el-Murtaza'dan naklettiğini söylediği bilgilere göre Hz. Ali'nin nass ile belirlendiğine dair -dönemin ünlü bazı sahabelerin isimlerini zikrederek- tevatür eden herhangi bir bilginin olmadığı, bunun yanında Ammar'ın Hz. Ömer'in Kûfe, Selman ise Medain âmili olduğunu belirtir. Daha geniş bilgi için bkz. (Abdülhamid, 1967: 15; Emin, 2006:253-254).

⁹ Konu ile ilgili ileri sürülen görüşler ilk halife seçiminin yapıldığı Benî Saide sakifesinde gerçekleşenlerle ilgilidir. Konu hakkında geniş bilgi için bkz. (Kummi/Nevbahtî, 2004: 52-54; Keskin, 2000: 28); Gölpinarlı da Peygamber'in vefatının hemen ardından Hz. Ali'nin halife olmasına taraftarlık edenlere Ali Şîa'sı denildiğini söyleyenlerden biridir. Bkz. (Gölpinarlı, 1997: 25).

¹⁰ İrfan Abdulhamid'in naklettiği bir başka görüşe göre Şîa, Peygamberin vefatından sonra Ehl-i Beyt'i önceleyen bir grup olarak ortaya çıkmış Hz. Osman'ın katlinden sonra ise bunların siyasi yapısı güçlenmiştir. Bkz. (Abdülhamid, 1967: 13).

¹¹ Taha Hüseyin, Hz. Ali dönemindeki "Şîa" kelimesi, sözlük anlamında ve taraftar anlamında kullanıldığını ifade etmektedir. Bkz. (Hüseyin, t.y:173); Alman araştırmacı J. Welhausen de "Hz. Osman'ın öldürülmesi ile

Şehristânî de Şîa'nın tanımını yaparken “*özellikle Hz. Ali'ye refakat edenler*” tabirini kullanmıştır (Şehristânî, 1968: 146). Bu anlamda aslında Hz. Ali taraftarları için kullanılan Şîa'nın, sözlük anlamına sadık kalınarak Hz. Osman taraftarları için de kullanıldığı, Hz. Osman ve Hz. Ali arasında yaşanan olayların tırmanması üzerine “*Şîat-ı Osman*” ve “*Şîat-ı Ali*” şeklinde ortaya çıkan bu iki gruptan zamanla yalnızca “*Şîat-ı Ali*”nin kaldığını ifade edenler de olmuştur (Pakalın, 1983: 353; Öz, 2010: 111; Crone, 2007: 30). Buna benzer bir açıklama yapan Alman müsteşrik Wellhausen ise Hz. Osman'ın öldürülmesiyle Müslümanların Hz. Ali ve Muâviye'nin etrafında iki fırkaya/partiye bölündüğünü, bunlara sözlük anlamına uygun olarak Ali Şîa'sı ve Muâviye Şîa'sı denildiğini, Muâviye'nin devletin bütününe hâkim olmasıyla bir partinin başı olmaktan çıktığını böylelikle Şîa adının sadece Hz. Ali taraftarları için kullanılmaya başlandığını, bu anlama aynı zamanda “*Hâricî karşıtı olmak*” manası da karıştığını dile getirmektedir (Wellhausen, 1996: 89).

Konu ile ilgili araştırmalarıyla tanınan Muhammed Ebû Zehre da Hz. Osman dönemine dikkati çekerek Şîiliğin ilk başlangıcının bu dönemde olduğunu söylemektedir. Bunun yanında Şîa'nın gelişimi ve mezhepleşmesi sürecinde Hz. Ali'nin hiçbir katkısının olmadığını belirterek, gerek Hz. Ali gerekse Emevîler döneminde yaşanan olumsuz hadiselerle vurgu yapmaktadır. Ebû Zehre, Özellikle düşünce ve duyguların devamlı baskı altında tutulması halinde kişinin davranış ve yargılarında aşırılığa doğru kayacağını belirterek böyle bir olayın neticesinde siyasi bir oluşum olarak Şîa'nın doğduğuna işaret etmektedir (Ebû Zehre, t.y: 41-43). Aynı doğrultudaki bir başka görüşte, Hz. Ali'yi seven herkesin Şîa'dan sayılması halinde bunların peygamber dönemi dâhil, sayılarının oldukça fazla olduğunu ancak zamanla bu sevginin hayranlığa, hayranlıktan aşka, aşktan da aşırılık ve kutsallığa dönüştüğünü; dönüşümün “*çılğınca fikirler*” ve tarafgirlik ile birlikte parti şekline evrildiği belirtilir (Salih, 1981:77-78). Bunların devamı mahiyetindeki başka bir anlatımda Kerbelâ faciasından önce Şîa, dini bir fırka olmasından ziyade belki de siyasi bir parti olup, Hz. Hüseyin'in şehit edilmesi olayı da duygu ve heyecanları sömürme açısından Şîa'ya yardımcı olduğu dillendirilmiştir (Tritton, 2018: 20,34-35; Akbulut, 2016: 93). Günümüzün bazı araştırmacıları ise Kerbelâ'dan sonra ortaya çıkan Tevvabun ve Muhtar es-Sekafî hareketlerini Şîiliğin doğuşunu hazırlayan hareketler olarak nitelendirmektedir (Onat, 2013: 165; Kutlu, 2013: 343-344; Çayiroğlu, 2013: 202; Sarıkaya, 2019:142).¹²

Kerbelâ ve sonrasına dikkat çeken çağdaş araştırmacılarından Kutluay da siyasi anlamda Şîa'nın zuhuruna dair birçok olayı zikreder. Önce Hz. Ali'nin tahkim olayında kendisini terk etmeyen yandaşlarının varlığından bahseder ve bunların Hz. Ali'yi Muâviye'ye karşı haklı görerek yanında kalmaya devam ettiklerini bildirir. Bununla birlikte Hz. Ali'nin şehit edilmesinin ardından yönetimi ele geçiren Muâviye'nin Irak bölgesine atadığı valilerin Hz. Ali'ye yönelik olumsuz söylemlerinin halkı galeyana getirdiğini, isyan eden halka karşı

Müslümanlar, Ali taraftarı ve Muâviye taraftarı olarak iki fırkaya bölündüğünü dile getirir. Bkz. (Wellhausen, 1996: 89).

¹² İrfan Abdulhamid, Şîa'nın ortaya çıkış konusunu işlerken 6. sebep olarak aynı görüşü dile getirmektedir. Bkz. (Abdulhamid, 1967: 14).

valilerin sert tedbirler almak zorunda kalması ise olayların daha da alevlenmesine zemin hazırladığını dile getirir. Özellikle Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehit edilmesi üzerine artık kaçınılmaz bir şekilde yeni teşekküllerin ortaya çıktığını söyleyen Kutluay, bundan sonrası için Hz. Ali'nin çocukları ve torunlarını kullanmak isteyenlerin zuhurundan da söz eder (Kutluay, 2003: 107-111; Benzer görüşler için, Wellhausen, 1996: 89-163; Kubat, 2017: 144-145).

Şîa'nın zuhuruna dair yapılan değerlendirmeler elbette yalnızca bunlardan ibaret değildir. Ancak yukarıda bahsedilen hadiselerin neredeyse ilgili bütün İslâm Tarihi kaynaklarında geçtiğini, her ne kadar ittifak edilen ana bir mevzu yoksa da bu hadiselerin Şîa'nın doğuşunda önemli gerekçeler oluşturduğu yönünde büyük bir çoğunluğun itiraz etmeyeceği hususlar olduğunu kabul etmek gerekir. Bununla birlikte Hz. Ali'nin yaşadığı zaman diliminde Şîilik'ten söz edilip edilmeyeceğine karar verebilmek için o dönemin fikir-hadise irtibatı çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiği de ortadadır. Bu çerçevede yapılan tespitler, Hz. Ali'nin hayatında bir Şîi farklılaşmasından söz edebilmenin güç olduğu yönündedir (Hüseyin, t.y: 173; Onat, 2013: 164). Bunun yanında araştırmacıların söz konusu olayların yaşandığı dönemin İslâm toplumu hakkında ortaya koyduğu çok önemli tespitleri de olmuştur. Buna göre Hz. Hüseyin'in şehit edildiği Kerbelâ Olayına (61/680) kadar Hâricîler dışında kalan Müslümanlar ne Sünnî ne de Şîi idiler; bunlar yalnızca Müslüman olarak mevcut olup aralarında, yaşanan olaylarda kimin daha haklı olduğu meselesi bulunmaktaydı. Bundan da önemlisi, Şîilik'ten söz edebilmek için zaruri kavramlar olan nass, vasiyet ve imamet fikirleri henüz ortaya çıkmamış ve hatta bu fikirler, Hz. Hüseyin'in şehadetinden çok sonraları bile, belli bir zümrede henüz ıstılahî anlamı olmamıştı (Fığlalı,1993: 40; Onat, 2013: 165).¹³ Bunu destekleyen bir başka görüşe göre de iki taraf arasında yaşanan mücadele bir iktidar savaşıydı ve Hz. Ali taraftarlarının dini bir boyut edinmeleri sonradan gelişmişti (Crone, 2007: 32).

Bütün bunlardan anlaşılan, sosyal ve siyasi hadiseleri tek bir olaya bağlamanın sağlıklı olmayacağı gerçeğidir. Buradan hareketle, Şîiliğin ortaya çıkış sürecinde yukarıda zikredilen hadiselerin her birinin katkısının olduğunu söylemek yanlış olmasa gerek. Ancak burada siyaseten Ali taraftarı olmakla, zaman içinde ortaya çıkan Şîilik arasında bir ayırımın yapılması gerekmektedir (Bulut, 2016: 287). Hz. Ali'nin yaşadığı dönemde yanında yer alan sahabelerin, Müslümanların büyük çoğunluğunu oluşturduğu düşünüldüğünde erken dönem Ali taraftarlığıyla sonradan ıstılahî bir anlam kazanacak olan Şîilik arasında bir ilişki kurulamayacağını rahatlıkla söylemek mümkün görünmektedir. Bu bağlamda Şîiliğin temel Şîi fikirlerle başlatılması halinde en erken hicri I. asrın sonlarında ortaya çıktığı sonucuna varılabilmektedir (Abdülhamid, 1967: 15; Bulut, 2016: 287).

¹³ Akbulut da bu düşüncenin Hz. Peygamberin vefatından uzun bir zaman sonra ortaya çıktığını ifade eder. Bkz. (Akbulut, 2016: 92)

Sünnîliğin/Ehl-i Sünnet'in Ortaya Çıkışı

“Ehl-i Sünnet”¹⁴ tabirinin ilk olarak ne zaman kullanıldığını tespit etmek oldukça güçtür. Bu tabirin ilk defa Muhammed b. Sîrîn (ö.110)'in eserlerinde rastlandığı söylene de bundan daha evvel yaşamış olan sahâbi İbn Abbas (ö.68) tarafından kullanıldığı, Said b.Cubeyr'in (ö.95) yaptığı bir nakilden anlaşılmaktadır (Esen, 2009: 79; Evkuran, 2005: 90; Kubat, 2017: 229; Bulut, 2106: 220-221). Ancak gerek İbn Sîrîn gerekse İbn Abbas'ın bu kadar erken bir dönemde “Ehl-i Sünnet”i belirli bir mezhebi tanımlamak veya terimsel anlamda bir ekolü ifade etmek üzere kullanmış olabileceklerini düşünmek mümkün görünmemektedir (Esen, 2009: 81-83). Çünkü İslâm mezhepler tarihinde hemen hemen her ekolün meşrulaşma ihtiyacını gidermek için böyle davrandığı söylenir. Ayrıca böyle bir kavramın literatürde kullanılıyor olması, o kavramın anlattığı içeriğin gerçekten de bulunduğunu göstermez. Bu anlayışın düşünce tarihinde ilgi çekecek bir düzeye ulaşmaması süreciyle ona ilişkin kavramsallaştırmaların yapıldığı süreçler birbiriyle eş zamanlılık göstermeyebilmektedir. Bundan dolayı söz konusu terimin ilk kullanımının bir ekol ve sistem olarak “Ehl-i Sünnet”i ifade etmekten uzak olduğu söylenebilir (Evkuran, 2005: 90).¹⁵ Nitekim İslâm toplumunda Hâricîlerle başlayıp Şîî, Râfîzî ve Kaderîlerle devam eden siyasi-teolojik ayrışmalarda, anılanların dışındaki çoğunluğun herhangi bir kimlikle anılmaması da “Ehl-i Sünnet”in bir ekol olarak henüz kavramsallaşmamış olduğunu göstermekteydi. Bu anlamda “Ehl-i Sünnet” ile ilgili sorulan bir soruya İmam Malik'in (ö.150/767) verdiği belirtilen “Onlar öyle kimselerdir ki onları tanımlayan Cehmi, Râfîzî, Kaderî, gibi belirgin bir unvanları ve lakapları yoktur” (Evkuran, 2005: 93) şeklindeki cevabı da o dönem için geçerli mevcut durumun önemli yansımalarındandır. Ancak yaşanan bu tanımsızlığa karşı özellikle Yunan Felsefesinin etkisiyle geliştiği belirtilen Mu'tezile¹⁶ ve örgütlü Şîa'ya karşı (Kutluay, 2003: 148) Şâfiî (ö.204/804) ile birlikte başlayıp hadîs ve fıkıh otoritelerinin çabalarıyla elde edilen veriler, Sünnî bir bilinçlenmeyi olgunlaştırdığı söylenebilir (Evkuran, 2005: 96).¹⁷ Dolayısıyla “Ehl-i Sünnetin”, fırkalar oluştuktan sonra geriye

¹⁴ “Ehl-i sünnet mensupları, “ehl” kelimesine “ hadîs, Cemâa, istikame, hak, iman, isbat” kelimeleri eklenerek oluşturulan terkiplerle ve “sıfâtiyye” (ilâhî sıfatları benimseyenler), “fırka-i nâciye” (kurtuluşa eren zümre) ve “sevâd-ı a'zam” (büyük çoğunluk) tabirleriyle de anılır; kaynaklarda ise Cebriyye, Mücevvere, Nâsibe, Nâbite, Müşebbihe, Haşviyye gibi isimlerle ifade edilmek istenir”. Geniş bilgi için bkz. (Yavuz, 1994: 525).

¹⁵ Esen, mezheplerin gelişimiyle ilgili önemli tespitlerde bulunmaktadır. Esen'e göre: “Bütün mezhepler ilk dönemin siyasi ortamı içinde oluşan sorunlara karşı tavır alımlar neticesinde şekillenmiştir. Siyasal hadiseler neticesinde oluşan ve ilk çıkışları daha çok siyasi olan İslâm Mezhepleri, bilahare siyasi alanda tartıştıkları sorunları itikadî alanlara da taşımışlar ve uzun süren tarihi süreç içerisinde temel düşüncelerini teorik planda da tartışmak suretiyle tam anlamıyla mezhepleşme sürecine girmişlerdir. Nitekim Ehl-i Sünnet anlayışı da kendinden önce ortaya çıkan ve her birisi ümmetin çoğunluğunu temsil etmediğinden marjinal mezhepler olan Havaric, Şîa vb. gibi mezheplerden sonra mutedil zümrelerin temsilcileri olarak daha sonra tarih sahnesine çıkmıştır”. Geniş bilgi için bkz. (Esen, 2009: 35).

¹⁶ Klasik kaynaklarda ve modern çalışmalarda ortaya çıkışı farklı şekilde değerlendirilen Mu'tezile yaygın kanaate göre Vâsıl b. Atâ'nın, büyük günah işleyen kimsenin mümin veya kâfir olmayıp imanla küfür arasında bir menzilede kalacağını söyleyerek Hasan-ı Basrî'nin ders meclisini terk etmesinin ardından kendisine ve taraftarlarına “Mu'tezile” (ayrılanlar) ismi verilmiştir. Hareketin ilk ortaya çıkışı ve bu ismin verilmesiyle kitlelere İslâm'ın anlatılması ve gelişen siyasî olayların İslâm inançları açısından değerlendirilmesinin yapılması gerekmiş, Vâsıl'dan sonra Amr b. Ubeyd'in önderliğinde fikrî zümreleşme başlamıştır. Geniş bilgi için bkz. (Üzüm, 2004: 530-531).

¹⁷ Watt, sünnet üzerinde bir mutabakattan söz etmektedir (Watt, 1981: 325).

kalan geniş Müslüman kitlenin tercihi olarak şekillenip (Evkuran, 2005: 94) aynı zamanda mevcut fırkalara karşı tepki gösteren, mutedil pek çok kimse arasında kabul gören şemsiye bir kavram şeklinde kendini gösterdiği (Kutlu, 2013: 348; Bulut, 2016: 219, 223) ifade edilir. Benzer bir yaklaşımda bulunan müsteşrik Crone de III. (IX) Yüzyılın sonları ile IV. (X) Yüzyılın başlarında Şii nüfusun kalabalıklığına rağmen Müslüman çoğunluğunu oluşturmayı başaran bir cemaatin, dönemin akımlarına karşı birlik veya en azından karşı koyabilen, ne zaman oluştuğu bilinmeyen bir mutabakat oluşturduğunu bildirir. Crone, sözünü ettiği bu çoğunluğun Moğol istilasının ardından doğan sakin ortamda Hanefî, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerinden herhangi birine bağlılıkları netlik kazanmış; itikatlar itibarıyla da hadîs formu ya da Eş'arilik veya Mâtürîdîlik itikatlarından birini benimsemiş olduklarını aktarır (Crone, 2007: 327-328).

Bu arada yukarıda işaret edilen çoğunluğa rağmen, h.110 yılında Hasan-ı Basrî¹⁸ ve Süfyân es-Sevrî'nin (ö.161) de “*Ehl-i Sünnet*” tabirini kullandıkları, özellikle es-Sevrî'nin “*Ehlü's-Sünne ve'l-Cemâa*”nın azlığından şikâyetle kendilerinden “*garipler*” şeklinde bahsettiği belirtilmektedir. Burada “*Ehl-i Sünnet*”ten kastedilenin (h. I. ve II. Asır), sayıca pek fazla olmayıp hadîs rivayetiyle meşgul olan “*Ashâbû'l-hadîs*”¹⁹ olduğu anlaşılmaktadır. Bunlar, Emevi devri sonları ile Abbasi döneminin başlarında (Crone, 2007:190) gerek Hz. peygamber gerekse sahabeden gelen haber ve eserleri nakledenlerdir (Esen, 2009: 82; Evkuran, 2005: 91).²⁰ Aralarında ilklerden olan İbn Sîrîn'in de dâhil edilebileceği bu tür şahsiyetlerin en önemli özellikleriyse, sayıları az olup, önceden ortaya çıkmış olan çeşitli itikadî konularda farklı görüş ve düşüncelere sahip fırkaların “*bid'atçı*”²¹ görüşlerine karşılık sünnetten çözüm arayışına girmeleri ve bunu sağlamak amacıyla da hadîs rivayetlerinde bulunmuş olmalarıdır (Esen, 2009: 83).²² Bunların çalışmaları, özellikle Sünnî teolojik sistemin oluşmasında merkezi bir rol oynaması bakımından önemli olduğunu belirtmek gerekir. Bunlar aynı zamanda hadîs literatürünün oluşturulması ve Sünnî dindarlık biçiminin şekillenmesi ile Sünnî siyasal-

¹⁸ Darimî'ye dayandırılan bir nakle göre “*Ehl-i Sünnet*” tabirini ilk kullanan kişi Hasan-ı Basrî'dir. “Konu hakkında geniş bilgi için bkz. (Yavuz, 1994:525).

¹⁹ Buhârî'ye dayandırılan nakle göre bunlar: Süfyân es-Sevrî, İbn Ayyâş, Vekî', Yezîd b. Hârûn, Abdullah b. Mübârek, Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, Fudayl b. İyâz, Nuaym b. Hammâd gibi kişilerdir. Bkz. (Yavuz, 1994: 526).

²⁰ Şehristânî, Ehlü'l- hadîs'ten bahsettiği gibi onların kim olduğunu da açıklamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Şehristânî, 1968: 11).

²¹ Bid'at, sözlükte, “yeni, özgün, benzeri olmayan değişik söz, fikir, uygulama ve buluş; sonradan ortaya çıkan” gibi anlamlara gelir. Mezhepler tarihinde “Hz. Peygamber, sahabe ve tabiun zamanından sonra ortaya çıkan şer'i bir delile dayanmayan değişik inanç, ibadet, fikir, davranış, yargı, uygulama ve ilkeleri” tanımlamak için kullanılmaktadır. Özellikle Ehl-i Sünnet dışındaki fırkaların irca, itizal, kader ve imamet gibi fikirlerine ve ibadetle ilgili farklı uygulamalarına bu ad verilir. Bunları benimseyen ve savunulara, Ehl-i Sünnet'in karşıtı olarak bid'atçiler veya bid'at taraftarları (Ehl- Bid'at) denir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Onat, 2013: 46).

²² Esen'in konu ile İbn Sirin'den yaptığını ifade ettiği aktarımında, önceleri hadîslerde isnadın aranmadığı ancak fitnenin ortaya çıkmasıyla birlikte Ehl-i Sünnetin hadîsini alıp, Ehl-i Bid'at'ın hadîsini terk etmek amacıyla hadîslerde isnadın aranır hale geldiğini, bu nedenle Ehl-i Bid'at kavramının karşıtı olarak da Ehl-i Sünnet kavramından bahsedilir olmasının gayet doğal olduğunu, Ehl-i Bid'at'ten kastedilenin de sahabe döneminde ortaya çıkmış olan Hâricîler, Şîa, Mu'tezile ile Kaderiyye olduğunu bildirir. Geniş bilgi için bkz. (Esen, 2009: 80).

kültürel paradigmanın oluşmasında da çok büyük bir role sahip olmuşlardır (Evkuran, 2005: 91; Crone, 2007: 192-193).

Nihai olarak ortaya konulan veriler ışığında Ehl-i Sünnet ekolünün düşünsel gelişimi için bir dönem kendi varlığının farkına varamadığını söylemek mümkündür. Bir eğilim ve oluşum süreci olarak Sünnî düşünce, uzunca süre sistematik olmayan bir zihinsel/teolojik eğilim şeklinde geliştiği (Evkuran, 2005: 93) anlaşılmaktadır. Bununla birlikte “*Ehl-i Sünnet*” teriminin ilk dönem bazı rivayetlerde geçen şekliyle herhangi bir mezhebi tarif etmekten ziyade, hadîs ve isnatla uğraşanları ifade etmek için kullanıldığını belirtmek gerekir (Esen, 2009: 84). Selefiyye, Eseriyye, ehl-i hadîs gibi isimlerle de anılan bu gruba daha çok, hadîsleri derleyip nakleden âlimlerler dahil edilmiştir (Kutluay, 2003: 148; Üzüm, 2004: 530-531).²³ Tabirin daha önceki yüzyıllar zarfında da kullanılmış olduğuna dair bilgi ve haber kaynakları, çoğunlukla H.III. asırdan sonra yazılmış olan ve “*Ashabü'l-hadîs*”in akaid kitapları da denilebilecek “*Kitabü's-Sünne*”lerindeki rivayetlere dayanmaktadır (Esen, 2009: 84). Gerek Ahmet b. Hanbel'in günümüze ulaşan eserinde gerekse onu takip eden dönemin bazı kaynaklarında (Kaynak ve Şahsiyetler için bkz. Yavuz, 1994: 526) Ehl-i sünnet'in III. (IX.) yüzyılda itikadî bir mezhep olarak teşekkül ettiğini, başka bir deyişle “*ehl-i bid'atın*” zuhurundan sonra muhafazakâr çoğunluğun bu isimle anılmaya başladığı söylenebilir (Yavuz, 1994: 525-526; Kutluay, 2003: 148). Bunun yanında altyapısı daha önceden oluşturulmuş “*Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat*”in teşekkülü dört asırlık bir zaman diliminde gerçekleşmiş olduğunu dile getirenler de olmuştur (Sarıkaya, 2013: 65,68).

Genel Değerlendirme

Anlaşılan odur ki Şîa'nın ilk ortaya çıkışı sözlük anlamıyla uyumlu görünmekte ve siyasi bir anlamdan ziyade daha çok haksız görülen tutuma karşı ortak hareket eden bir grubu ifade ettiği anlaşılmaktadır. Sünnîlik ise Şîilikten bahsedilmeye başlandığı dönemde henüz mevcut olmayan bir teşekkülü ifade etmektedir. Dolayısıyla Sünnîliği, ilk Şîiliğin bir alternatifi veya yaşanan olumsuz siyasi olayların aksi görüşü şeklinde tanımlamak doğru olmayacaktır. Tanımlanması halinde ise yukarıda açıklanmaya çalışılan ve Şîiliğin ortaya çıkışına sebebiyet veren bütün olumsuzluklara Sünnîliği ortak etmek anlamına gelir ki bunun kabul edilebilir olmayacağı açıktır. Bu, aynı zamanda iki taraf arasındaki ayrılığı da körükleyen en önemli sebeplerden biri olmaya devam edecektir. Bunun açık izahı da şudur: Şîilikle ilgili neredeyse her satırda Hz. Ali veya Ehl-i Beyt'e karşı yapılan bir haksızlıktan bahsedilmekte ve Şîa'nın bundan dolayı ortaya çıktığı dile getirilmektedir. Bunun anlaşılır bir durum olduğu ortadadır. Ancak neredeyse en az bir asır sonra ortaya çıkacak olan Sünnîliği, Şîa'nın siyasi karşıtı olarak izah etmek veya Kerbelâ olayı kastedilerek, “*bu olaydan sonra Müslümanlar kesin bir şekilde üç gruba ayrıldı*” deyip bu üçten bir tanesini “*Sünnî*” diye tanımlamak doğru bir yaklaşım olmayacaktır.

²³ Bağdâdî, Ehl-i Sünnet grubunu sekiz fırkaya ayırır da bunlardan ikinci sırada bahsettiği “Ehl-i hadîs”in daha çok işlerlik kazandığı ve özelliklerine bakıldığında Mezhep imamlarının bu fırkadan olması nedeniyle günümüze kadar en fazla etki eden fırka olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Bağdâdî, 2011: 246-247).

Bununla birlikte yukarıda da belirtildiği gibi Sünnî olarak ifade edilen insanlar, Hulefâ-yi Râşidîn ve diğer sahabeleri sevmenin yanında Hz. Ali ve Ehl-i Beyt'e karşı da derin bir muhabbet ve hürmet beslemekle birlikte bütün namazlarında onlar için dua edip (Çayıroğlu, 2013: 215) asla karşı olmayan insanlar olduğu bilinmelidir. Bir araştırmacının da işaret ettiği gibi bu insanlar, sözü edilen ders kitaplarında "Sünnî"likle dönüşümlü olarak kullanılan "Muâviye Taraftarları"nın lideri konumundaki Muâviye hakkında yalnızca peygambere vekâlet anlamındaki halifeliliği sırf dünyevi bir iktidar hâline dönüştürmüş olması sebebiyle değil (Üçok, 1968: 32) başka bazı sebeplerden dolayı da eleştirdiklerini unutmamak gerekir (Watt, 1981: 322). Örneğin söz konusu insanlar, Hz. Ali ve soyuna küfretmek (sebb),²⁴ seçime uymayarak kılıç zoru ve hile ile hilafeti almak, Ziyâd'ı kendi nesebine bağlamak, oğlu Yezîd'e veliyaht olarak zorla halkı biat ettirmek (Üçok, 1968: 32) gibi sebeplerle, Muâviye ve Emevî iktidarının yanlılarına işaret etmişlerdir. Hatta Kerbelâ olayında Hz.Hüseyin'in şehadetinin Şiî veya Sünnî pek çok şaire ağıtlar ilham etmesi (Üçok, 1968: 37-38) ortak kederlerin en önemli işaretleri olarak değerlendirilmesini mümkün kılmaktadır. Ayrıca bunlara "Ashâbü'l-hadîs" in tıpkı Harici ve Şîiler gibi Emevilere karşı düşmanca bir tavır alışı; kendilerine yapılan kadılık tekliflerini asla kabul etmeyişlerini de eklemek gerekir (Crone, 2007: 194-196). Bütün bunlar aslında Şiîliğin ilk ortaya çıkışı ile sonradan ortaya çıkacak olan Sünnîliğin aynı düzlemde olduklarını göstermesi bakımından önemli örneklerdir. Bunu anlatan özlü cümlelerden bazıları da şunlar olsa gerek:

"Sünnî olmak, onun sünnetine uymanın bir parçası olan Ehl-i Beyt tarafgirliği ile yani Şîa ile çelişen bir husus değildir. Dolayısıyla Ehl-i Sünnet, Ehl-i Beyt'in Şîası yani taraftarı; Şîa da Ehl-i Sünnet'in ayrılmaz bir parçasıdır. Mezheplerin oluşmasından önce ilk İslâm devrinde hiç kimse bu iki kavram veya bunlara bağlılık arasında bir çelişki hissetmemiştir."(el-Kâtib, 2015: 8)²⁵

Hatta bırakın çelişkiyi, kimi araştırmacılar ilk muhalif grup olarak bilinen Hâricîlerle karşılaşan Hz. Ali'in taraftarları olan "Şîa," belki de Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat olarak bilindiklerini, öyle ki Ehl-i Sünnet imamları, Ehl-i Beyt İmamlarını da "Ehl-i Sünnet" arasında kabul ettiklerini dile getirmektedirler (Geniş bilgi için bkz. Esen, 2009: 80).

²⁴ Muâviye, Hz. Hasan'ın ölümünden sonra Medine'de Resulullah'ın minberinden Hz. Ali'ye lanet okumak istemişti. Ancak Sa'ad b. Ebi Vakkas'ın kendisine tepki göstermesi üzerine bunu ertelemiş, Sa'ad'ın vefatından sonra hem kendisi ve hem de kendine bağlı valilere emirler vererek minberlerde Hz. Ali'ye lanet okunmasını sağlamıştı. Hatta Resüllulah'ın eşlerinden Ümmü Selma'nın bundan vazgeçirmek için Muâviye'ye yazdığı mektuba Muâviye itibar etmemişti. Konu hakkında geniş bilgi için bkz. (İbnü'l-Esir, 1987: 278; İbn Abdi Rabbihi, 1983: 114-115; Wellhausen, 1996: 91-92). Bu kötü görenek önce Şam'da başlamıştır. Namazdan sonra Hz. Osman'a dua edilir, sonra Ebu Turâb lakabı ile anılan Hz. Ali'ye küfredilirdi Kûfe'de vali bulunan Muğire bu yolu izlediyse de Hücr b. 'Adi b. Hâtem ve onunla birlikte Cemâat bu bedduayı hemen reddederdi. Muğire Cemâatin tepkisine ses çıkarmazdı; ama Ziyâd b. Ebîhi, Kûfe valisi olduktan sonra Hücr bin 'Adi'nin bu karşılığını hoş görmeyerek, onun ve bazı arkadaşlarının hapis ve idamına sebep olmuştu. Bkz. (Wellhausen, 1996: 91-95; Üçok, 1968: 32).

²⁵ İlk dönem Şîa'sı ile ilgili Lalekai'nin "Zeyt b. Ali'nin Ebû Bekir Hakkındaki Görüşleri" başlığı altında verdiği bir rivayette: "Ebû Bekir ve Ömer'den uzaklaşmak Ali'den uzaklaşmakla aynı şeydir", "Abdullah b. Hasan b. Hasan'ın Görüşleri" başlığı altında ise Leys b. Selim'den naklen: "Ben ilk Şiîleri gördüm Ebû Bekir ve Ömer'in faziletinden daha üstün bir fazilet tanımıyorlardı" şeklindeki nakilleri kayda değerdir. Bkz. (Lalekai, 2003: 1302)

Bunlara, Şîi kimliği ile tanınan çağdaş yazarlardan Ali Şerîatî'nin söylediklerini de eklemek mümkündür. “*Aslından uzaklaştırılmış Şîîliği*” “*Safevî Ruhanilik*” şeklinde tanımlayan Şerîatî, bunlara karşı muhalefet edenleri “*Emevî Sünnîleri*” olarak nitелеmekte ve bu iki grubun olumsuz tavırlarının Şîi-Sünnî birlikteliğinin en büyük engelini teşkil ettiğini, ayrıca esas Sünnîlerin “*Muhammedî Sünnîler*” olduğunu, bunları da ilk dönem Şîası olarak gördüğü Ali Şîasıyla aralarında bir farkın olmadığını söylemektedir (Şerîatî, 2013: 59-60). Başka bir araştırmacı da “*Şîa, Hz. Ali'nin hilafeti döneminde ona yardım eden, seven, tâbi olan, ordusunda çarpışan ve destek olan kitleler için kullanılan bir kavramsa eğer, Müslümanların çoğunluğunun bu kampta yer aldığı bilinmelidir*” (el-Kâtib, 2015: 9) diyerek Şîa ile Sünnîliğin mezhepsel anlamda ortaya çıkışlarından evvel birbirlerini tamamlayan unsurlar olduğuna dikkati çekmektedir.

Öte yandan hicri 178 yılında vefat etmiş olan Kûfe'nin meşhur kadısı Şüreyk b. Abdillâh'a, “*sen Ali taraftarı olduğun halde neden Ebûbekir ve Ömer'i üstün tutuyorsun*” şeklinde bir soru sorulmuş o da: *Bütün Ali taraftarları böyledir, Hz. Ali de şu minberin üstünde “Peygamberinden sonra bu ümmetin en hayırlısı Ebûbekir, ondan sonra Ömer'dir demiştir. Şimdi biz onu yalanlayalım mı? Vallahi o yalancı değildi.”* Şeklinde cevap vermiştir (Nûr Veli, 2014:23). Bu da sonradan oluşacak ayrılıkların ilk dönemde olmadığını örneklerinden biri olsa gerek.

Bütün bunlar, Şîîliğin ilk başladığı dönem ile daha sonra ortaya çıkacak olan Sünnîlik arasında inanç boyutunda herhangi bir ayrılığın olmadığını ancak daha sonra Şîîliğin siyasallaşması ve Sünnîliğin de kendine has söylemlerle ortaya çıkması siyasi anlamda ihtilafları körüklediğini göstermektedir. Geç dönemde başladığı anlaşılan bu ihtilaflarda gerek Kerbelâ olayı gerekse bu olay öncesinde sahabe arasında yaşanan çatışmalarda, henüz varlığı mevcut olmayan bir “*Ehl-i Sünnetin*” Hz. Ali ve Ehl-i Beyt aleyhtarlığı da doğal olarak olmayacağını söylemek, yerinde bir tespit olacaktır. Bu nedenle “*Müslümanlar bu savaştan sonra Şîiler ve Sünnîler diye ikiye ayrılmıştır*” şeklindeki söylem, hem tarihin realitesine hem de kronolojisine ters düşmektedir.

Sonuç

Şîa ve Sünnîliğin ilk ortaya çıkışları ile daha sonraki eğilimleri arasında önemli farklılıklar görünmekle birlikte özellikle Şîa'daki değişim daha çok dikkat çekmektedir. Gelişim süreçlerine bakıldığında Şîa'nın, önce sözlük anlamına uygun; daha sonra siyasal ve son aşamada ise hem siyasal ve hem de itikadî boyutta kendini gösterdiği anlaşılmaktadır. Buna karşılık, Sünnîliğin, daha çok selefi âlimlerin “*Râfıza*”²⁶dan nitelendirdiği Şîa'ya karşı bir hareket olarak kendini göstermesi, önceliği hadîs araştırmaları olan itikadî bir hareket şeklinde ortaya çıktığını gösterir ki Şîa'nın çıkışından uzun bir süre sonra olgunlaşacağı görülecektir. Sünnîlik, her ne kadar bu haliyle Şîa'ya karşı bir akım olarak ortaya çıktıysa da bu ayrılık, ders kitaplarında anlatılan ve fırkalaşmaya sebebiyet verdiği söylenen hadiselerle direkt alakalı değildir.

²⁶ İlk üç halifenin halifeliğini kabul etmeyenlere verilen isimdir (Crone, 2007:112).

Bununla birlikte Sünnîliğin bir orta yol olarak ortaya çıktığı anlaşılıyor ki aşağıdaki hususlar da bunu teyit etmektedir. Sünnî İslâm dünyasında en azından yakın çevremizde “Yezîd” ismine hiç rastlanmaması, Sünnîlerin hem sözü edilen olayı hem de olayın müsebbibi olarak gösterilen Yezîd’i tasvip etmediğini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Bunun tam aksine, etrafımızda tanıdığımız ve bildiğimiz hatta basit bir internet aramasında bile binlercesine rastlanacak “Ali Osman” isminin “Sünnî” denilen insanlar tarafından çokça tercih edildiği, bunun da aslında Sünnîlerin orta yolu tercih ettiği, Hz. Osman kadar Hz. Ali’yi de sevdiklerini, her iki ismi kullanarak ayırım yapmak veya ikilik oluşturmak yerine Müslümanlar arasında birliğe bir çağrıda bulduklarını açıkça göstermektedir. Bunun yanında hemen hemen her evde bulunan Hasan ve Hüseyin ile bağımsız olarak verilen Ali ve Osman isimlerini zikretmeye gerek dahi yoktur. Buna karşılık günümüzde Şîa olarak bilinen yerlerde Ebû Bekir, Ömer ve Osman gibi isimlere rastlanmaması ilginçtir. Oysa Taberi’nin işaret ettiği gibi Hz. Ali’nin Hz. Fatıma’dan sonra evlendiği Ümmü’l-Benîn bt. Hizâm’dan, başka çocuklarla birlikte Osman; Leylâ bt. Mesut’tan, başka çocuklarla birlikte Ebû Bekir; Ümmü Habîb bt. Rebîa’dan, başka bir çocukla birlikte Ömer adlarında çocukları bulunmaktaydı (Taberi,1964: 154-155). Hatta Kerbelâ’da şehit edilen Hz. Hüseyin’in katliamdan kurtulan iki çocuğundan birinin adı da Ömer’di (Dineverî, 2007: 306). Bu isimlerin konulmuş olması gerek Hz. Ali, gerekse de ayrılmaya sebep olarak gösterilen Kerbelâ olayının kahramanı Hz. Hüseyin’den gelen başlı başına önemli mesajlardır. Şîa’nın bu mesajları sorgulanması gerektiği de ortadadır.

Sünnî Müslüman olarak anılan insanlar, getirmiş oldukları bütün salavatlarında “Ehl-i Beyt”i de dâhil etmekte ve kıldıkları her namazda bunu okumanın namazın rükûnlarından biri olarak saymaktadır (الهم صل على محمد و على آل محمد).

Kendilerini Sünnî olarak tanımlayan hiçbir imam veya din adamı, hutbesinde ne Hz. Ali ne de Ehl-i Beyt’ten herhangi birine sebbetme (küfretme) yapmaz. Emevîlerin belirli bazı dönemlerinde bunlar olmuşsa da (örneğin Muâviye döneminde Muğire b.Şu’be’nin Kûfe; Busr b. Ertat’nın Basra valilikleri sırasında olduğu gibi) yine bir Emevî halifesi olan Ömer b. Abdulaziz tarafından yasaklanmıştır (Salih, 1981: 78; Yiğit, 2007: 54). Dolayısıyla Sünnîliğin henüz isimlendirilmediği bir dönemde bile Hz. Ali veya yakınlarına herhangi bir hakaretin söz konusu olmadığı açıktır.

Ortaya çıkan bu sonuçlara göre, ders kitaplarımızda işaret edilen yanlış anlatımların devam etmesi, Müslümanlar arasında mevcut olan Şîi-Sünnî ayrışmasını derinleştireceği öngörülmektedir. Bunun önüne geçebilmek için İslâm’ın ilk dönemlerinde yaşanmış olayların sonuçları aktarılırken genel sonuçlardan ziyade lokal sonuçlar tercih edilmelidir. Örneğin Kerbelâ olayında Hz. Hüseyin’i destekleyen bir gruba karşı, Emevî Halifesi Yezîd’in askerlerinin olduğu açık bir şekilde ifade edilmeli ve bu olayın sonucunda da iki grubun birbirlerinden ayrılmış olduğu, öteden beri ayrı duran Hâricîlerin varlığı da anlatılmalıdır. Öğrencilerin Sünnîleri sorgulayan sorularına karşılık olarak da mutlaka Sünnîliğin bu olaylardan çok sonra ortaya çıktığını, Şîa ile olan ihtilaflarının bu olaylardan ziyade geç

dönemlerde ortaya çıkan öncelikle itikadî, daha sonra siyasi konular olduğu açıklanmalıdır. İhtilafa düşülen siyasi olaylar arasında Hz. Ali ve Ehl-i Beyt'e karşı olmanın asla yer almadığı özellikle belirtilmelidir.

Kaynakça

- Abdulhamid, İ. (1967). *Dirâsât fi'l-fırak ve'l-akâid el- İslâmiyye*. Bağdat: Dâru't-Terbiye.
- Akbulut, A. (2016). *Sahabe Dönemi İktidar Kavgası*. Ankara: Otto Yayınları.
- Atam, T. (2018). *Şiîliğin Doğuşu*. (Akın Caba Çev.). İstanbul: Asr Yayıncılık.
- Bağdâdî, A. (2011). *Mezhepler Arasındaki Farklar*. (Ethem Ruhi Fığlalı, Çev.). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Bakır, A. (2004). *Hz. Ali ve Dönemi*. Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- (1992). Basra. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 5. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı. s.108-111.
- Bulut, H.İ. (2016). *İslâm Mezhepleri Tarihi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını.
- Crone, Patricia. *Ortaçağ İslâm Dünyasında Siyasi Düşünce*. (Hakan Köni Çev.). İstanbul: Kapı Yayınları.
- Çalışkan, S. (t.y.). *TYT- AYT Tarih (Konu Anlatımlı)*. Ankara: Analitik Yayınları.
- Çayıroğlu, Y. (2013). Ehl-i Sünnet İle Şîa Arasındaki Temel İhtilâf Noktaları. *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15 (1), 199-243.
- Ebû Hanife Dineveri. (2007). *İslâm Tarihi*. (Nusrettin Bolelli, İbrahim Tüfekçi Çev.). İstanbul: Hîdva İletişim.
- Ebû Zehre, M. (2014). *İslâm'da Siyasî ve İtikadî Mezhepler Tarihî*. (Abdülkadir Şener vd. Çev.). İstanbul: Hisar Yayınevi.
- el-Kâtib, A. (2015). *Sünnîlik Şiîlik*. İstanbul: Mana Yayınları.
- Emin, A. (2004). *Duha el- İslâm*. Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- (2006). *Fecrû'l- İslâm*. Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- Esen, M. (2009). *Ehl-i Sünnet*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Evkuran, M. (2005). *Sünnî Paradigmayı Anlamak*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Fığlalı, E. R. (1996). Gadir-i Hum. İçinde, *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 13. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı. 279-280.
- (1984). İlk Şiî Olaylar (Tevvabun Hareketi). *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26 (1), 335-352.
- (1986). *Çağımızda İtikadî İslâm Mezhepleri*. İzmir: Selçuk Yayınları.
- (1993). Şiîliğin Doğuşu ve Gelişmesi. *Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiîlik Sempozyumu 13 -15 Şubat 1993 İstanbul* (s.33-46). İslâmî İlimler Araştırma Vakfı.
- Gölpınarlı, A. (1997). *Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatler*. İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Hakyemez, C. (2014). Ehl-i Sünnet'in Şiîlik Algısı ve Temel Etkenler. M.Okumuş ve C.Hakyemez (ed.) içinde, *Ortadoğunun Geleceği Açısından Şiî- Sünnî İlişkileri Sempozyumu 27- 29 Eylül 2013 Çorum*, (s.105-118). Çorum Belediyesi Kültür Yayınları.
- Hüseyin, T. (t.y.). *el-Fitnetü'l-Kübra*. Kahire: Darü'l-Maarif.
- İbn Abdi Rabbihi, (1983). M. *el-İkdü'l-ferid*, 5. (thk. Abdülmecid et-Terhîni). Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- İbn Haldûn, (1990). *Mukaddime*. 1 (Zakir Kadiri Ugan Çev.) İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- İbn Manzûr, (1999). *Lisanü'l-Arab*, (thk. Emin Muhammed Abdulvahab). Beyrut: Dar Ahya et-Turas el-Arabi.
- İbnü'l-Esir, (1987). *el-Kamil fi't-Tarih*. 3 Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- İbnü'n-Nedîm, (1971). *Fihrist*. (thk. Rıza Teceddüd). Tahran: (y.y.).
- Kara, K. (1997). *İslâm Tarihi*. İstanbul: Önde Yayıncılık.
- Keskin, H. (2000). *Kendi Kaynakları Işığında Şîa Esas İnançları*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Kubat, M. (2017). *İslâm Mezhepleri Tarihi*. İstanbul: Kitap Yayınları.
- Kummî/Nevbahtî, (2004). *Şiî Fırkalar*. (Hasan Onat vd. Çev.). Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Kutlu, S. (2013). *İslâm Mezhepleri Tarihi*. (edt. Hasan Onat, Sönmez Kutlu). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Kutluay, Y. (2003). *Tarihte ve Günümüzde İslâm Mezhepleri*. İstanbul: Pınar Yayınları.

- Lalekai, T. (2003). *Şerh'u Usuli İtikadî Ehli's-Sünne*. (thk. Ahmed b. Mes'ud b. Hamdân), Riyad: Muesseset el-Harameyn el-Hayriyye.
- Muharemî, G.H. (2013). *Şîa Tarihi*. (Hakan Karacan Çev.). İstanbul: Kevser Yayınları.
- Nûr Veli, A. (2014). *Şîa ve Tarihi Rivayetler*. (Mücahit Yüksel Çev.). Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Onat, H. (2013). *İslâm Mezhepleri Tarihi*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Öz, M. (2010). Şîa. İçinde, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 39. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı. s.111-114.
- _____ Şîilik. *Mezhepler Tarihi*. (haz.: Abdulaziz Tarhan), 10.3.2021 tarihinde <https://ia801703.us.archive.org/0/items/abdulaziz-tarhan-mezhepler-tarihi/Abdulaziz%20Tarhan%20-%20Mezhepler%20Tarihi.pdf> adresinden erişildi.
- Özek, A. (1993). "İmamiye-İsnâaşeriye Şîası ve Tefsir Anlayışı", *Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şîilik Sempozyumu 13 -15 Şubat 1993 İstanbul*. İslâmi İlimler Araştırma Vakfı.
- Özsoy, Ö. (1999). *Sünnetullah*. Ankara: Fecr Yayınları.
- Pakalın, M.Z. (1983). *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Sarkaya, M.S. (2019). *İslâm Düşünce Tarihinde Mezhepler*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Salih, S. (1981). *İslâm Mezhepleri ve Müesseseleri*. (İbrahim Sarmış Çev.). İstanbul: Düşünce Yayınları.
- Şahin, T.E. (2002). *Lise İslâm Tarihi*. İstanbul: Meydan Yayınları.
- Şehristânî, (1968). *el-Milel ve'n-Nihel* 2. (thk. Abdulaziz el-Vekil). Kahire: Darü'l-İtimad li'l-Örfi li't-Tabaat.
- Şerîatî, A. (2013). *Hangi Şîa*. Ankara: Fecr Yayınları.
- Taberi, Ebi Cafer. (1964). *Tarihü'r-Rûsul ve'l-Mûluk*, 5. (thk.: Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim), Kahire: Darü'l-Maarif.
- Tritton, A.S. (2018). *İslâm Kelamı*. (Mehmet Dağ, Çev.). Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- TYT-AYT Tarih Konu anlatım Föyleri. (t.y.). Ankara: Limit Kurumsal Yayını.
- Üçok, B. (1968). *İslâm Tarihi- Emevîler, Abbasiler*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Üzüm, İ. (2004). Mezhep. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 29. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı. s.526-532.
- Watt, M. (1981). *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Tarihi*. (E. R. Fırlalı, Çev.). Ankara: Umran Yayınları.
- Wellhausen, J. (1996). *İslâmiyetin ilk Devrinde Dini-Siyasi Muhalefet Partileri*. (Fikret Işıltan, Çev.). Ankara: TTK.
- Yakubi, (1883). *Tarih*. Leiden: Brill Matbaası.
- Yavuz, Y.Ş. (1994). Ehl-i Sünnet. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 10. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı. s.525-530.
- Yeşil, A. Tufan, M. vd. (t.y.) *Üniversiteye Hazırlık Okula Yardımcı Tarih*. Ankara: fdd Yayınları.
- Yiğit, İ. (2007). Ömer b. Abdülazîz. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 34. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı. s.53-55.
- Yüksel E. vd. (2018). *Ortaöğretim Tarih 9 Ders Kitabı*. y.y: MEB Devlet Kitapları.
- السنة اهل (t.y.) <https://www.maajim.com> 24.06.2019 tarihinde <https://www.maajim.com/dictionary/%D8%A7%D9%84%D8%B3%D9%86%D9%8A> adresinden erişildi.
- سنِّي (t.y.) <https://www.almaany.com/tr> 24.06.2019 tarihinde <https://www.almaany.com/tr/dict/ar-tr/%D8%B3%D9%86%D9%8A/?c=t%C3%BCm> adresinden erişildi.

Extended Abstract

The aim of this article is to draw attention to some issues related to the history of Islam, which are described and thought to be problematic, especially in secondary school textbooks. Karbala incident and its consequences are among the best examples of problematic narration. The prominent narratives here are that about the outcome of the incident, Muslims are divided into two as "Shia" and "Sunni". Although the Karbala incident has deepened the cracks between Muslims, this depth does not allow us to say that it reveals the Shiite-Sunni distinction. Such a result can be reached when the lexical and conceptual meanings of the words "Shia" and "Sunni" are considered and evaluated, together with the dates of their emergence. When the development processes are examined, it is understood that Shia was first used in the sense of the dictionary, that is, in the sense of supporter, friend, supporter. However, Shia will gain terminological meanings by undergoing serious changes and transformations in terms of its views and approaches in the historical process. One of the most common examples of this is Ali's views about the caliphate. Accordingly, accepting that Ali was the caliph with definite religious proofs and will, and that the caliphate belonged only to his descendants, accepting that this is not a matter of the choice of the public vote, but a ritual belonging to the essence of the religion and rejecting the caliphate of the Rashidun Caliphs. It is stated that those who are supporters of Ali will be called Shia. Shia, in the process, developed a discourse for the supporters of Ali, as in the example, and then added a creed dimension to it. Therefore, in the new discourse that emerged in both political and creed dimensions, it was stated that the name "Shiite" could be used especially for those who defended the "divine imamate theory" about the followers of the Twelver and Ismailiyyah sects and the Ahl al-Bayt Imams. Despite all these issues, the views that a political Shia formation developed independently from Ali were remarkable. Although there are different opinions about the emergence of Shia, it can be said that it emerged at the end of the first century of Hijri if it was started with basic Shiite ideas.

On the other hand, in accordance with the definition of the first emergence of Sunnah / Sunnism, which means such things as course, custom, customary business, image, character, the straight path that the next generations will follow, in order to "follow the circumcision of the Prophet Muhammad" shows. The fact that it counts Shiism as "Rafida" and shows itself as a countermovement shows that it emerges as a creed, whose priority is hadith research, that it will mature a long time after the emergence of the Shia. Sunnism, which did not define itself as a different sect during its maturation process, will emerge as the name of the majority, especially against certain groups seen as "Rafida" or "ahl a- bid'ah." For this reason, it is possible to say that the Ahl As-Sunnah school did not realize its existence for a period for its intellectual development. The Movement is also known by names such as Salafiyya, Eseriyya and Ahl al-Hadith. In both Ahmet ibn Hanbal's work that has survived to the present day and in some sources of the period that followed him it can be said that it was formed as a religious sect in the (IX.) Century. Therefore, the time difference between the birth of Sunnism and Shi'ism invalidates the narrative mentioned in the textbooks.

As a result, in the injustices against the Ahl al-Bayt through the Karbala incident, Shia supported the aggrieved Ali and his children whereas there was the perception that the Sunnites pretended to be against them. This perception is supported by the narratives in the textbooks and therefore the differences between the two sides remain. However, the Sunnis do not use the name of Yazid, who is known as the chief responsible of the Karbala incident, although they give their children the names of the four caliphs, and they criticize Muawiya, who is seen as one of the important actors of the event, at some points. On the other hand, although Ali gave the names of the first three caliphs to her own

children, it is thought-provoking that today's Shia does not look very favorably on the names of the first three caliphs. In the study, modern sources were used as well as classical sources. In order to be an objective research, the opinions of the authors who defined themselves as different from these two prevalent views were consulted and efforts were made to synthesize the two views.